

бути спрямовано на таку організацію учбового процесу, таку його цілісність, де всі предмети активізували б творчий потенціал людини, будили б його духовні сили, жагу творчості; де методика викладання будь-якого предмету виключала б пасивні сприйняття готових знань, висновків і точок зору.

Дана тема не може охопити усіх аспектів вивчення розвитку творчих здібностей дітей та креативності. Для цього потрібно провести ще не один дослід, щоб досить широко і глибоко розкрити взаємозв'язки, розкрити усі особливості розвитку та динаміки креативності. Оскільки, ця тема досить актуальна в наш час, та надзвичайно цікава з точки зору психології тому вона потребує і подальшого її вивчення.

Список використаних джерел

1. А. Л. Галин Психологические особенности творческого поведения, Новосибирск 2001
2. Богоявленская Д.Б. Психологические основы интеллектуальной активности. - Дис. докт. психол. наук. -М., 1988.
3. Рождественская Н.В. Проблемы и поиски в изучении художественных способностей. Художественное творчество. Сборник. - Л., 1983.
4. Шведерский А.С. Можно ли учить тому, чему нельзя научить? Диагностика и развитие художественной одаренности. Сборник. - СПб., 1992.
5. Юркевич В.С. О наивной и культурной креативности // Основные концепции творчества и одаренности. - М., 1997.
6. Я.А. Пономарев Психология творчества издательство «Наука» Москва, 1976
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. М., 1940
8. Дружинин В. Н. Психология общих способностей — СПб.: Издательство «Питер», 1999.
9. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психол. очерк: Кн. для учителя. — 3-е изд. — М.: Просвещение, 1991.
10. Лук А. Н. Психология творчества. М, Наука, 1978.
11. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. члена кореспондента АПН України Н.В. Чепелевої. - К., Нора-Прінт, 2002.

Рябікова Юлія Володимирівна,
студентка фізико-математичного
факультету КДПУ

Психологічний аналіз мотивації навчальної діяльності

Однією з найнеобхідніших умов виховання людини відкритого суспільства є розвиток її унікальності та індивідуальності. Реалізація цього неможлива без правильної мотивації навчання та розвитку інтересу до нього. Все, що виробило й виробляє суспільство, як у матеріальній сфері, так і у духовній, здійснюють конкретні люди, неминучою умовою

активності яких є та чи інша мотивація. Тому актуальність вивчення проблеми мотивації є незаперечною. В зв'язку з чим, "Національна доктрина розвитку освіти" ставить перед учителем завдання створити дитині умови для її максимального самовизначення й самовияву.

Щоб діти навчались із задоволенням і користю, слід сформувати у них навчальні мотиви. Бо якщо в учнів є бажання і інтерес до навчання, якщо вони вчаться не з примусу, а за бажанням і внутрішніми потребами і мають сформовані стійкі мотиви до навчання, то вони можуть більше реалізувати свої здібності у вивченні різних предметів: математики, фізики, хімії, будуть зацікавлені предметом. Тому важливим місцем у роботі вчителя є формування мотивації навчання в учнів. На жаль, учні сучасних загальноосвітніх шкіл далеко не завжди зацікавлені в одержанні математичних знань та виробленні відповідних умінь. Особливо це стосується учнів старших класів, які, в основному, вже визначилися щодо своєї майбутньої професії.

Учителі, звичайно, знають, що математичні знання потрібні людям всіх спеціальностей перш за все для того, щоб залучити їх до загальнолюдської культури. Розуміють це й учні. В принципі, вони були б не проти залучення до культури, якби для цього не потрібно було б долати великі труднощі, виконувати багато нецікавих вправ. А математика більшості дітям дається нелегко. Для таких учнів залучення до загальнолюдської культури - дуже слабкий, малодієвий мотив навчання. А якщо в учня немає мотивів вивчати математику або ці мотиви слабкі, його учіння перетворюється на безцільну муку. У цьому полягає одна з найважливіших причин відставання багатьох школярів з математики. Усунути цю причину можна лише одним способом - своєчасно сформувати дієві мотиви учіння. Учні мають усвідомлювати, що матеріал, який вивчається на уроках математики, знадобиться їм не лише для розвитку їхньої загальної культури, але й безпосередньо у практичній діяльності. Навіть той, хто не пов'яже своє майбутнє з математикою, повинен зрозуміти, що без знання даного матеріалу він не зможе продовжувати навчання, складати іспити. Мотивація навчальної діяльності не тільки забезпечує її високу ефективність, але й має моральний аспект: у кінцевому результаті вона виступає як реалізація потреби бути особистістю. Тому метою даної статті є здійснення психологічного аналізу мотивації навчальної діяльності.

Психологи та педагоги дають різні означення мотиву та мотивації навчання. Вперше слово "мотивація" вжив німецький філософ Артур Шопенгауер в статті "Чотири принципи достатньої причини". Потім цей термін міцно увійшов у побут для пояснення причин поведінки людини. Мотивацію досягнень почали вивчати у 40-х роках ХХ століття психологи П.Маррей та Давид К.Мак Клеелланд. Останнім було виявлено, що поведінка людини визначається двома протилежними по відношенню до

досягнень мотивами: мотивом прагнення до успіху та мотивом уникнення невдачі. Прагнення досягнення успіху - це стійке прагнення індивіда добитися успіху в різних видах діяльності, мотив уникнення невдачі виникає під впливом страху, є слідством небажання відчувати сором та приниження. Нині мотивацію як психічне явище трактують по-різному. Наприклад, Г.М.Коджаспірова і А.Ю.Коджаспіров [6] дають означення мотивації таким чином: мотивація - це процес спонукування себе та інших до діяльності з метою досягнення особистих цілей організації.

Дидактика сучасної школи під мотивами навчальної діяльності школярів розуміє внутрішні імпульси, які спонукають уважне відношення до своїх навчальних обов'язків, до ретельності, охайності при виконанні завдань [5]. Під мотивацією в дидактиці, як відмічає М.І.Махмутов [7], розуміється будь-яке бажання, прагнення, інтерес, потреби, направлені на визначений об'єкт, що спонукають до діяльності або до діяння. Г.Розенфельд [8] виділив такі наступні контент-категорії (фактори) мотивації навчання :

1. Навчання заради навчання, без задоволення від діяльності або без інтересу до предмету, який викла-дається
2. Навчання без особистих інтересів та вигод.
3. Навчання для соціальної ідентифікації.
4. Навчання заради успіху або із-за боязні невдач.
5. Навчання за примусом або під тиском.
6. Навчання, засноване на поняттях і моральних зобов'язаннях або на загальноприйнятих нормах.
7. Навчання для досягнення цілей в повсякденному житті.
8. Навчання, засноване на соціаль-них цілях, вимогах і цінностях.

Спробу підійти до мотивації навчання з позиції поєднання у одного й того ж учня різних мотиваційних факторів зробив фінський психолог К.Вепсяляйнен [4], взявши за основу контент-категорії Розенфельда. Їм виділені своєрідні "мотиваційні типи". Перший тип характеризується гарною успішністю, поєднанням почуття обов'язку і відповідальності в залежності від авторитетів, другий - прийняттям освіти як значущого фактора (необхідність відвідування школи), відсутністю спеціальних інтересів і низькою мотивацією досягнень у школі, третій - залежністю від авторитетів, відсутністю почуття обов'язку і відповідальності, четвертий - прагненням досягти успіху в школі, почуттям обов'язку і відповідальності і відсутністю боязні невдачі, п'ятий - сполученням прагнення успіху і боязні невдачі з почуттям обов'язку і відповідальності і т. д.

Отже, ми прийшли до висновку, що мотивація - це сукупність усіх спонукань до діяльності, тобто система мотивів. Але "мотивація" є більш широке поняття, чим термін "мотив". І ще, мотив, у відмінності від мотивації, - це те, що належить самому суб'єкту поведінки, є його стійкою особистою властивістю, зсередини спону-каючи до чинення окреслених

дій. Зауважимо, що не існує немотивованої діяльності, тобто діяльності без мотивів. Людина може не усвідомлювати справжніх мотивів своєї діяльності, тому що ці мотиви можуть бути дуже слабкими, ситуативними. Тому мотиви можна розділити на стійкі, тобто ті, які діють постійно та тривало, і на ситуативні, які діють тимчасово. Говорячи про мотивацію до певної діяльності, ми будемо мати на увазі сукупність стійких і достатньо сильних мотивів.

Серед психологів та дидактів питання мотивів навчання розглядали А.К. Маркова, Т.А. Матіс, А.Б. Орлов, Л.І.Божович, Н.Г.Морозова, Л.С.Славина, Ю.К.Бабанський, М.М.Алексеев, М.А.Данілов, І.Я.Лернер, М.І.Махмутов, М.Н.Скаткін, Г.І.Щукіна та інші.Погляди на сутність мотиву у психологів суттєво розходяться. Але, незважаючи на це, всі вони сходяться в одному: за мотив приймається якийсь один конкретний психологічний феномен (але різний у різних авторів).Вищезазначені Г.М.Коджаспірова, А.Ю. Коджаспіров визначають мотиви - збудники діяльності, які формуються під впливом умов життя суб'єкта та визначають напрямок його активності. У ролі мотивів можуть виступати потреби та інтереси, нахили та емоції, установки та ідеали.

Узагальнюючи ці означення, можна прийти до висновку, що *мотив - це внутрішнє спонукання до діяльності, тобто те, заради чого здійснює ту чи іншу діяльність людина*. Мотиви учнів можуть переходити з одних видів в інші. Основною задачею педагога є формування завдань, постановки цілей, тобто створення таких умов, які б сприяли створенню в учня сильніших мотивів до навчання, заміни слабких або ж неусвідомлених більш високорівневими мотивами.

• Діяльність учня визначається не одним мотивом, а декількома. Можна дійти висновку, що мотивація - це система мотивів, тобто сукупність усіх спонукань до діяльності.

• Мотиви, що спонукають школярів до навчання, психологи поділяють на дві групи - *зовнішні та внутрішні*, в залежності від того, чи є вони мотивами самої навчальної діяльності чи вони зв'язані з факторами, які знаходяться поза цією діяльністю. **Внутрішні мотиви** зв'язані із змістом навчання, прямим продуктом навчальної діяльності учнів. Сам процес навчання викликає в учнів такий інтерес, який спонукає їх до активної інтенсивної роботи по придбанню знань, умінь та навичок. В основі цього лежить жага знань, допитливість, пізнавальна потреба, яка, як кажуть психологи, може набувати характер "ненаситної потреби". **Зовнішні мотиви** лежать поза навчальною діяльністю школярів. Деякі психологи поділяють їх на *позитивні та негативні*. **Позитивні мотиви**, в свою чергу, поділяють на дві групи: мотиви, які засновані на усвідомлювані почуття обов'язку і відповідальності за результати навчання перед суспільством, класом, вчителем, батьками та ін. або ж зв'язані з усвідомлюванням ролі знань для майбутньої професії та самовдосконалення. Це, як кажуть

психологи, "широкі соціальні мотиви" [2]. І мотиви, які засновані на вузькоособистих інтересах і цілях (прагнення дістати схвалення за своє навчання від вчителів, батьків, однокласників; бажання бути серед кращих учнів класу, зайняти гідне місце серед своїх однокласників). *Негативні мотиви* зв'язані з усвідомлюванням неприємності (від батьків, вчителів, товаришів по навчанню), які можуть виникнути, якщо учень буде погано вчитися, і бажанням уникнути цього.

Психологічний аналіз мотивації навчання учнів і спеціальні експериментаторські дослідження показали, що найбільш могутній двигун навчання школярів є пізнавальна потреба, тобто сполучення, "сплав" потреби в нових знаннях і потреби в інтелектуальній активності. Це, як кажуть психологи, "безкорислива жага пізнання", "ненаситна пізнавальна потреба", "невтримне прагнення пізнання всього нового" й задовольнити таку потребу може навчальна діяльність. Таким чином, в самій навчальній діяльності, при правильній організації її вчителем, представлено найбільш дійові (внутрішні) мотиви навчання школярів. Зовнішні позитивні мотиви, які мають широкий соціальний характер, збуджуються не самим навчанням, а тим, що пов'язано з ним, і тому за своєю активності дещо поступаються мотивам внутрішнім. Вузькоособисті, а також негативні мотиви, на відміну від широких соціальних, не мають моральної сили і тому при невисокому рівні розвитку особистості можуть навіть штовхнути на нечесний вчинок, аби одержати високу оцінку. Дієвість цих мотивів залежить від конкретної ситуації. Тому необхідно формувати у учнів внутрішні, а також широкі соціальні мотиви навчання.

Але соціальні мотиви не завжди є дуже сильними. Покажемо на прикладі чому це так. Наприклад, учень розв'язує задачі з математики тому, що його за це можуть похвалити батьки, учитель, однокласники. Але через якийсь час у класі може з'явитися більш сильний учень, або прийде інший учитель, або батьки, звикши до того, що учень завжди одержує гарні оцінки, можуть вже не так сильно заохочувати його. Внаслідок цього цей мотив похвали може послабшати. Такі зміни, як видно, можуть сильно вплинути на мотиваційну сторону навчальної діяльності школяра.

• Тому вчителю слід звернути увагу на формування іншого виду мотивів – пізнавальних. До пізнавальних мотивів відносять емоційні переживання й почуття, інтерес, мотиви самоосвіти. Емоційні переживання й почуття - сильні мотиви, які впливають на весь процес навчання.

Наведемо приклад. Учень, виконуючи вимоги вчителя, довго розв'язує важку для нього математичну задачу. Нарешті, він її самостійно розв'язав, при цьому він пережив почуття успіху, що виявилось настільки сильним і приємним, що після цього в нього з'явилось бажання знову пережити такі ж почуття. Тим самим в учня зародилася потреба, хоча поки що і не зовсім ясна, потреба в емоційних переживаннях успіху від розв'язання складних

задач. Якщо учень надалі знов переживе такі ж почуття успіху, задоволення, радості і гордості за самостійне подолання труднощів у розв'язанні складних задач, то зазначена потреба закріпиться і стане дуже значимою для цього учня. Він уже сам буде шукати складні задачі, буде терпляче і наполегливо шукати їх розв'язки, щоб задовольнити свою потребу в емоційних переживаннях успіху.

• Отже, мотиви навчання - це джерело особистісно-індивідуального розвитку учня, джерело його мислення. Від того, як вчителю вдасться визвати потребу в пізнанні, значно залежать результати навчання і виховання.

Як сформуванню повноцінну мотивацію - цей чудодійний механізм навчального пізнання? Пошуками відповідей на це запитання займалися й займаються багато хто з педагогів та психологів. В.П.Бондаревський [3], наприклад, для виховання глибокого інтересу до знань радить таку систему мір:

1) підбір вчителем яскравих фактів, цікавих відомостей, використання особистих спостережень учнями, їх уяв, фантазій;

2) складання завдань творчого характеру;

3) навчання умінням і навичкам роботи з різною літературою;

4) читання науково - популярної літератури;

5) організація змагань, конкурсів і т.д.

М.І.Алексеева в роботі "Мотиви навчання учнів" пропонує такі шляхи:

1) усвідомлювання значимості знань;

2) застосування на уроках евристичних, в тому числі, проблемних методів;

3) оцінка як засіб формування позитивних мотивів і т.д. [1].

Що стосується математики, то проблема підвищення рівня знань з предмету нині особливо актуальна. Недоліки системи шкільної освіти, соціальні умови призвели до того, що більшість школярів почали просто уникати цього предмету. Одні вважають, що він їм не під силу, інші - що знання з математики не знадобляться у житті. Вивчення математики - нелегка праця, але математика виховує розсудливість, гнучкість розуму, логічність думки і здатність прогнозувати певні ситуації наперед. А це потрібно кожному. Ми прийшли до висновку, що мотивація навчання математики - це система пізнавальних мотивів, тобто сукупність, комплекс усіх спонукань до знань, допитливості, зацікавленості до наукового пізнання та пошуку істини.

Можна запропонувати декілька способів та методів стимулювання й мотивації інтересу до вивчення математики у учнів. Ними можуть бути: *створення вчителем спеціальних ситуацій на уроках* (створення проблемної ситуації, ситуації зацікавленості, захопленості; створення

ситуації вільного вибору учнями навчального завдання; створення на уроці ситуації успіху), *впровадження ним методів* (використання ефекту подиву, використання наочності; евристична бесіда, пізнавальні ігри; використання методу аналізу життєвих ситуацій, формування в учнів мотивів обов'язку і відповідальності у навчанні) *та прийомів організації уроку* (використання аналогії, порівняння, протиставлення; використання навчальних дискусій; застосування нового математичного факту, використання спостережень, наслідування, виміру, експерименту; використання практичних задач)

На наш погляд, головне - показати школярам, що тема, яка розглядається, потрібна багатьом спеціалістам в їхній практичній діяльності. З'ясуємо, чим викликана потреба здійснювати в школі прикладну спрямованість викладання математики, міжпредметні зв'язки. Перш за все - мотивацією навчання. Слід аргументовано пояснити учням на прикладах, в чому полягає практичне застосування тієї чи іншої теми. Не кожне з таких повідомлень привертає увагу всіх школярів. Але краплина по краплині - і в результаті вони розуміють, що багато чого з матеріалу, який вивчається на уроках математики, дійсно знадобиться їм у майбутньому.

Але ще важливіше для вчителя - розвивати творчу особистість кожного учня. Бо освіта - це, перш за все, становлення особистості з її неповторною індивідуальністю, духовністю та творчістю. І тому, як відмічає Г.І.Саранцев: "...останнє можливо здійснити завдяки включенню у зміст навчання різних евристик", розвивати евристичну діяльність учнів. Тому актуальність вивчення мотивації навчання на сучасному етапі є незаперечною.

Список використаних джерел:

1. Алексеева М.І.. Мотиви навчання учнів. -К, 1974. - 120с.
2. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации поведения детей и подростков. - М., 1972.-175с.
3. Бондаревский В.Б. Воспитание интереса к знаниям. - М., 1985.-144 с.
4. Вепсяляйнен К. Содержание школьной и учебной мотивации.-М.,1978.-103с.
5. Дидактика сучасної школи. Посібник для вчителів. Під ред. В.А.Онищука. -К: Рад. шк.,1987. -54 с.
6. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогічний словник.-М.: Академія, 2000.-175 с.
7. Махмутов М.И. Організація проблемного навчання в школі. - М.: Освіта, 1977. - 102 с.
8. Розенфельд Г. Теорія та практика навчальної мотивації.-Берлін,1973.-93с.